

Bostadsutskottets betänkande

1989/90:BoU12

Avvittringen i Västerbottens och
Norrbottens läns lappmarker

1989/90
BoU12

Sammanfattning

Utskottet behandlar i betänkandet två motionsyrkanden (m, fp, c) och (vpk) om en översyn av avvittringens slutförande i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

Utskottet har inhämtat yttrande över motionerna från i betänkandet angivna remissinstanser.

Utskottet gör med anledning av motionerna ett tillkännagivande om information om avvittringsförfarandet och om en översyn av ströängarna.

Motionerna

1988/89:Bo408 av Hans Dau m.fl. (m, fp, c) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av avvittringens slutförande inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

1988/89:Bo514 av Paul Lestander och Maggi Mikaelsson (båda vpk) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en översyn av avvittringens slutförande inom Västerbottens och Norrbottens lappmarker.

I de båda motionerna anförts att berörda sakägare inom angivna län ofta ifrågasatt nuvarande områdesgränser och om de överensstämmer med de lagar och förordningar som låg till grund för avvittringen. I trepartimotionen sägs vidare att grundläggande handlingar enligt ifrågasatt uppgift saknas, vilket medfört att sakägare inte fått acceptabla svar på sina frågor hos berörda myndigheter, att tvister om jakträtt och markanvändning är vanliga och att en allmän känsla av rättsosäkerhet råder.

Remissyttranden m.m.

Över motionerna har bostadsutskottet inhämtat yttrande från justiekanslern, hovrätten för Övre Norrland, lantbruksstyrelsen, skogsstyrelsen, domänverket, kammarkollegiet, länsstyrelsen i Västerbottens län, länsstyrelsen i Norrbottens län, statens lantmäteriverk och statens vattenfallsverk.

Svenska Samernas Riksförbund (SSR), Landsförbundet Svenska Samer (LSS) och Riksförbundet Sveriges Glesbygdsförening har beretts tillfälle att avge yttrande.

Yttranden har inkommit från samtliga remissinstanser. Skogsstyrelsen har bifogat yttranden från skogsvårdsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län. Länsstyrelsen i Norrbottens län har bifogat yttranden från skogsvårdsstyrelsen i länet och från fastighetsbildningsmyndigheten i Arvidsjaurs lantmäteridistrikt.

Därutöver har yttranden inkommit från SKOGSÄGARNAS Norrbotten, SKOGSÄGARNAS Västerbotten—Örnsköldsvik, Lantbrukarnas Riksförbund, som bifogat yttrande från Lantbrukarnas Länsförbund i Norrbotten, Lantbrukarnas Länsförbund i Västerbotten, Föreningen för Jämtlands läns Fjällbygd och Ambjörn Grahn, Vilhelmina.

Utdrag ur remissyttrandena har som bilaga fogats till detta betänkande.

I ärendet har också inkommit skrivelser m.m. från Landsförbundet Svenska Samer (LSS) genom Tomas Cramér och Riksförbundet Sveriges Glesbygdsförening. Tomas Cramér har vidare inför utskottet framfört synpunkter i ärendet.

Uppgifter i anslutning till motionerna

Kronan eftersträfvade i äldre tider att ödemarkerna i norra Sverige skulle befolkas och uppodlas. Ett kungl. plakat år 1673 angående lappmarkernas bebyggande hade till syfte att uppmuntra bosättning i lappmarkerna. Genom tillkomsten av 1749 års lappmarksreglemente tog kolonisationen fart på allvar. Den som ville kunde se ut en tjänlig plats för bosättning och begära tillstånd att bosätta sig där. Syneförrättning verkställdes för att tillse att platsen var lämplig. Några bestämda gränser för nybygget drogs inte upp. I syneprotokollet antecknades att det fanns tillräcklig mark för odling och upptogs också de ängar som nybyggaren anvisades och som ansågs skulle tilläggas nybygget. I avvaktan på att marken skulle odlas upp fick nybyggaren också rätt till höavkastningen från på kronomark utspridda utängar. Dessa var ofta belägna långt från nybygget. Rätten till utängarna gällde tills vidare och syftade till att tillgodose ett, som det förväntades, kortvarigt behov av höavkastningen. Nybyggarna fick också viss rätt till jakt och fiske. Reglementet saknade bestämmelser om rätt att begagna skogen men det har ändå ansetts som självklart att nybyggarna fick ta skog till

husbehov på kronomark. Efter ett antal friår skulle det ske en gränsbestämning och en skattläggning. Så småningom blev också vissa nybyggen skattlagda.

Den slutliga regleringen av hemmanen och nybyggena i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker skedde först genom en särskild avvittringslagstiftning under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Då reglerades kronans och de enskildas rätt i förhållande till varandra. För att skydda samernas existens fastställdes en gräns, ovanför vilken marken ansågs otjänlig för odling och nybyggesanläggningar i princip inte vidare skulle tillåtas (odlingsgränsen). Nybyggen kom dock att tillåtas om de inte hindrade renskötseln.

Avvittringslagstiftningen syftade inte bara till att genom gränsbestämning avskilja inägoområden från kronans mark. Vid behov skulle nybyggena även tilldelas mark av kronan. Ett annat syfte var att ge enskilda visshet om rätten till sina ägor. Inom ramen för avvittringen skedde en uppdelning av den avvittrade marken mellan de enskilda delägarna, och vissa samfälligheter kunde upptas för bydelägarnas gemensamma behov. Samtidigt skedde en skattläggning. Skattetalet bestämdes med hänsyn till den uppskattade årliga höavkastningen från den odlings- och ängsmark, som hävdades för hemmanet eller nybygget.

För avvittringsförrättningar i nu aktuella områden har stadgan den 30 maj 1873 (nr 26) om avvittring i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker legat till grund. Åtskilliga tilläggsbestämmelser tillkom senare genom Kungl. Maj:ts brev och kungörelser. De viktigaste är kungörelserna den 20 april 1906 (nr 36) om vissa ändringar i gällande bestämmelser rörande avvittringen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker och den 5 juni 1909 (nr 54) innefattande ytterligare föreskrifter angående avvittringen inom nämnda lappmarker.

Enligt avvittringsstadgan skulle genom allmän avvittring från kronans marker nödiga områden tilldelas hemman och nybyggen. Kronan och andra skogsägare skulle tillförsäkras rätt till flottning i vattendrag, och kronan skulle också förbehållas rätt till vissa strömfäll. Mark skulle avsättas till kronoparker. Frågan om utängarna skulle bibehållas under hemmanet eller nybygget skulle också prövas. Avvittringsstadgan föreskrev att ägorna skulle läggas samman till ett visst antal skiften. För fler än fyra skiften fordrades länsstyrelsens tillstånd. Ägobyten kunde ske för att få en lämplig skiftesläggning. Mark som inte var uppodlad och som inte behövdes för hemmanets eller nybyggets bestånd var innehavaren skyldig att avstå ifrån utan vederlag. Denna bestämmelse träffade närmast de avlågset belägna utängarna, de s.k. ströängarna. Det visade sig emellertid ganska snart att jordbruket inte hade utvecklats i den takt som hade förutsatts och att ströängarna alltjämt behövdes för hemmanens eller nybyggenas bärgning. Detta medförde svårigheter vid tillämpningen av stadgan och dess bestämmelser om skiftesläggningen. Efter framställningar förklarades därför i brev från Kungl. Maj:t att i de fall inom kronopark belägna spridda ängslägenheter inte kunde bytas mot annan mark sådana lägenheter

tills vidare skulle få behållas under hemmanet eller nybygget och under tiden beräknas som endast ett skifte. Vidare medgavs att det virke som behövdes till hägnader, hässjor och hölador vid dessa ströängar tills vidare fick kostnadsfritt efter revirförvaltarens anvisningar tas från kronoparken.

Avvittringsstadgan saknade bestämmelser om rätt till jakt och fiske. Jakt och fiske hade tidigare i princip bedrivits fritt. Efter avvittringen har — i den mån annat inte bestämdes vid avvittringen — dessa rättigheter ansetts inskränkta till det område som hade tilldelats byn eller hemmanet (NJA 1942 s. 336 och 339).

Enligt avvittringsstadgan skulle varje enhet tilldelas skog inte bara till husbehov utan även till avsalu. Stadgan saknade bestämmelser om avsättande av beviljade skogsanslag till gemensam allmänning. Detta kunde dock ske genom frivilliga överenskommelser. Genom 1906 års kungörelse blev avsättandet av allmänningar obligatoriskt i de områden i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker (med undantag av Karesuando socken), beträffande vilka länsstyrelsen inte hade meddelat avvittringsutslag. Hemmanen och nybyggerna skulle tilläggas endast vad som kunde anses erforderligt för husbehov, och återstoden skulle avsättas till allmänning för delägarnas gemensamma nytta. I 1909 års kungörelse reglerades hur skogstilldelningen skulle verkställas, om skifte i sammanhang med avvittringarna (åbodelning), hur samernas intressen bättre skulle tillvaratas samt inhysningslägenheternas ställning, dvs. de ovan odlingsgränsen utan tillstånd anlagda nybyggerna. I kungörelsen gavs närmare föreskrifter om skogsanslagets fördelning i samfällid husbehovsskog och allmänning.

Avvittringsförrättningarna verkställdes sockenvis av särskilda avvittringslantmätare med biträde av gode män under ledning av en särskilt förordnad styresman. Denne granskade de förslag som lantmäterna upprättade och sände dem till Kungl. Maj:ts befallningshavare i länet, som prövade förrättningarna och meddelade utslag. Uppkomna äganderätts- och gränstvister prövades av domstol. Både länsstyrelsens fastställelse och domstolens avgörande kunde överklagas.

Den *allmänna* avvittringen genomfördes i trakter där avvittring inte tidigare ägt rum. Genom särskild avvittring eller *efteravvittring* utbröts nybyggen som kommit till efter den allmänna avvittringens fullbordan på den odisponerade kronomarken. Avvittringen kompletterades med en fristående förrättning, *tilläggsavvittring*, för indragning av ströängar mot vederlag. Så skedde i först Dorotea och Sorsele socknar genom 1916 års kungörelse angående tilläggsavvittring i vissa delar av Västerbottens läns lappmark (nr 603). Genom ändringar i kungörelsen kom bestämmelserna om tilläggsavvittring också att gälla för de övriga skifteslagen ovan odlingsgränsen i Västerbottens län. Enligt dessa bestämmelser skulle ströängar som var belägna på kronomark, allmänningsskogar och samfällida husbehovsskogar indras till kronan. Genom lagen (1921:378) om ströängars indragande till kronan reglerades ströängar på kronomark i övriga delar av Västerbottens läns lappmarker samt för områdena nedom odlingsgränsen i Norrbottens läns

lappmark jämte Jukkasjärvi socken. Ingen av författningarna medgav indragning av ströäng belägen inom enskild fastighets område, och 1921 års lag avsåg inte heller ströängar inom allmänningsskogar.

Den allmänna avvittringen genomfördes först i Västerbottens län nedom odlingsgränsen och i Norrbottens län utom Karesuando och fastställdes för de olika socknarna under 1880- och 1890-talen. Avvittringsförrättningar för trakterna ovan odlingsgränsen i Västerbottens län igångsattes först senare, i Sorsele socken år 1894, i Stensele och Tärna socknar år 1896, och i Dorotea samt Vilhelmina socknar år 1901. Avvittringsberedningen i dessa trakter pågick därefter med vissa avbrott fram till år 1916 i Sorsele och Dorotea socknar då utslag fastställdes. För övriga delar fastställdes utslagen åren 1917 och 1918. I utslagen gjordes i enlighet med beslut vid 1916 års riksdag (Riksdagens skr år 1916 nr 230) förbehåll att hemmansägare eller nybyggare skulle vara skyldig att, i den mån så genom tilläggsavvittring bestämdes, till kronan mot ersättning avstå slätterängar (ströängar) utanför hemmans eller nybyggenas egentliga ägområde.

Samtliga de utslag som fastställdes åren 1916, 1917 och 1918 överklagades. Regeringsrätten biföll besvären i de fall de avsåg viss rätt till vattenområden, som hade undantagits för kronans räkning trots att klagandena ägde strandfastigheten. Avvittringsärendet för övre Vilhelmina avvittringslag återförvisades till länsstyrelsen för ytterligare utredning i frågan om vissa vattenområden. Besvären i övrigt lämnades utan bifall.

Rätten till vattenområden kom att bli olika för de enskilda beroende på om de hade överklagat utslaget eller inte och vilken ändring som hade yrkats. På initiativ av lantmäteristyrelsen tillkom därför lagen (1926:322) om rätten till vissa vatten i övre delen av Västerbottens län. Lagen syftade till att i fråga om strand- och vattenrätt likställa samtliga hemman på de områden av Västerbottens läns lappmark för vilka avvittringsutslag meddelats efter utgången av år 1915. I lagen förordnades bl.a. att, utan hinder av vad avvittringsutslaget innehöll, till varje vid avvittringen utbrutet område, som låg vid vatten, skulle höra den del av vattenområdet och däri befintliga holmar, som var närmast det utbrutna områdets strand.

Genom förrättningar enligt bl.a. 1916 års kungörelse om tilläggsavvittring och enligt 1921 års lag om ströängars indragande till kronan kom vissa ströängar att överföras i kronans ägo medan andra fick behållas av innehavaren med äganderätt. Ströängar som varit föremål för sådana förrättningar brukar kallas reglerade ströängar. De ingår som en del i den fastighet vartill de hör. Det finns dock alltså ströängar som aldrig har berörts av någon förrättning, s.k. oreglerade ströängar. Med innehav av en oreglerad ströäng har enligt rättspraxis inte ansetts följa lika oinskränkta rättigheter som med innehav av en reglerad ströäng. Genom rättsfallet NJA 1986 s. 165 har slagits fast att oreglerade ströängar innehåller en rätt som närmast är jämförlig med äganderätt. Oreglerade ströängar förekommer framför allt i Norrbottens län, men i någon mån också i Västerbottens län. Tilläggsavvittringen och ströängsindragningen avslutades år 1933.

Sammanfattning av remissyttrandena

De flesta remissinstanser har ansett att en översyn av avvitringsförfarandet inte är erforderlig.

Enligt justitiekanslern kan inget sägas ha framkommit som visar att angivna områdesgränser skulle ha satts ut oriktigt eller att själva gränsdragningen skulle vara ifrågasatt. Hovrätten för Övre Norrland har uppgett att det vid de processer som under de senaste decennierna drivits inte framkommit något som skulle ifrågasätta avvitringsens giltighet eller redovisningen hos länsstyrelsen. Lantbruksstyrelsen har inte erfarit att gränserna för de privata markerna skulle vara så oklara eller felaktiga att detta i sig skulle motivera att generella åtgärder vidtas. Inte heller skogsvårdsstyrelsen i Västerbottens län har enligt ett yttrande till skogsstyrelsen varit med om att förrättningar måst ställas in på grund av tveksamhet om rågångar eller ägoinnehav. Domänverket och lantmäteriverket har anfört att avvitringsförrättningarna i regel är ordentligt dokumenterade och att verken inte känner till att grundläggande handlingar helt skulle saknas. Länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län har anfört att kartor och handlingar i arkiven redovisar avvitringarnas resultat och att det inte är känt att det skulle finnas avvitringshandlingar med annat innehåll.

Skogsstyrelsen har förordat någon form av översyn och information om avvitringsförfarandet. Även andra remissinstanser, däribland Svenska Samers Riksförbund (SSR), har framhållit behovet av information om bl.a. avvitringsförfarandet.

Landsförbundet Svenska Samer (LSS), Riksförbundet Sveriges Glesbygdsförening och övriga s.k. intresseföreningar har samtliga ansett att en översyn är nödvändig för att bringa klarhet i bl.a. områdesgränsernas sträckning.

Glesbygdsföreningen efterlyser i sitt remissyttrande kartor och andra handlingar som visar en uppdelning av byamark och kronans mark ovan odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker. Föreningen anser att den redovisning som har skett i bl.a. Sorsele, genom avvitringsutslag år 1916 och därefter, avser sämjodelning, åbodelning eller laga skifte men inte avser den uppdelning som enligt föreningen hade skett tidigare av stamhemmanens hela ägovälde.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har ansett att en viss översyn av avvitringsens slutresultat i Norrbottens lappmarker kan vara befogad och att en sådan skulle kunna ske inom ramen för fastighetsbildningslagens regler. Ett väsentligt inslag bör enligt länsstyrelsen vara att slutgiltigt reglera ströängarna. Även domänverket har tagit upp frågan om ströängarnas avveckling och anfört att det finns fog för uppfattningen att rättsläget delvis är oklart och att åtgärder av avvitringskarakter skulle kunna övervägas.

Utskottet

Avvittringar i Västerbottens och Norrbottens län har i olika sammanhang under åren varit föremål för utredningar vid domstolar och myndigheter efter framställningar från enskilda. De frågor som aktualiseras har rört bl.a. gränstvister, avgränsningen mellan statens och enskildas rättigheter utefter bl.a. vattendragen och rätten till jakt och fiske. Enligt hovrätten för Övre Norrland, som prövat ett antal sådana tvister, har därvid inget framkommit som skulle ifrågasätta avvittringens giltighet. Inte heller har det enligt hovrätten saknats gällande avvittringshandlingar hos länsstyrelsen. Vissa andra myndigheter som yttrat sig har givit uttryck för samma uppfattning som hovrätten.

Vad som framkommit i yttranden bl.a. från de rättsvårdande remissinstanserna och vid utskottets beredning av ärendet ger inte belägg för att avvittringsförrättningarna inte skulle ha verkställts i enlighet med de bestämmelser som gällde. Inte heller finns stöd för uppfattningen att avvittringshandlingar saknas utom i något enstaka fall.

Rättssäkerheten synes ha varit väl tillgodosedd med de möjligheter som fanns för den enskilde att bevaka sin rätt och att få en överprövning till stånd av de fastställda utslagen och den slutliga utstakningen. I stort sett samtliga avvittringsutslag ovan odlingsgränsen har varit föremål för sådana överprövningar.

Avvittringsutslagen är rättskraftigt avgjorda och avvittringen är avslutad. Innehållet i utslagen kan inte ändras genom en översyn utan först genom beslut som har rättsverkan eller genom ny lagstiftning. Fastighetsägare kan alltså få sin rätt prövad genom talan vid domstol om bättre rätt än kronan till visst markområde eller genom lantmäteriförrättning. Ändringar av gränsdragningar kan ske genom fastighetsbestämning. Om fastighetsindelningen visar brister från lämplighetssynpunkt finns möjlighet att genom fastighetsreglering ändra indelningen.

Flera remissinstanser har framhållit vikten av att information sprids om bl.a. avvittringsförfarandet. Genom remissyttrandena till bostadsutskottet bekräftas att frågorna är många om avvittringarna och väsentliga för flera berörda fastighetsägare. Möjligheterna till missförstånd är stora på grund av att frågorna kring avvittringarna är komplicerade. Inte minst genom att avvittringsförfarandet ifrågasatts bl.a. i de nu behandlade motionerna kan det enligt utskottets mening finnas anledning att genom en bred information klargöra den för avvittringarna i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker grundläggande lagstiftningen och dess syften samt avvittringarnas resultat och rättsverkan. Regeringen bör vidta nödvändiga åtgärder så att den nu förordade informationen kommer till stånd. Riksdagen bör inte närmare binda formerna för dessa insatser. Emellertid får det anses motiverat och naturligt att de statliga regionala organen — främst länsstyrelserna i de båda länen och lantmäteriverket — kommer att delta i arbetet. Vad nu anförts om *information om avvittringen* bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna. Resultatet av informationsinsatserna bör i lämplig form redovisas för riksdagen.

Ett i sammanhanget särskilt problem, som inte direkt berörs i motioner men väl i flera remissyttranden, är frågan om en avveckling av ströängarna. Denna fråga har varit föremål för flera utredningar och behandlas bl.a. i SOU 1957:30 Ströängar. Lantbruksstyrelsen har därefter på uppdrag av regeringen utrett frågan. I en skrivelse till regeringen den 19 december 1985 har styrelsen lämnat förslag till riktlinjer för det fortsatta arbetet för en avveckling av ströängarna. Frågan om ströängars avveckling togs upp i en interpellation så sent som i februari 1988. Jordbruksministern anförde i sitt svar bl.a. att frågan är juridiskt och administrativt komplicerad men att utgångspunkten är att saken, som rymmer olägenheter för såväl enskilda som det allmänna, måste bringas till en slutlig lösning. Frågan skulle enligt jordbruksministern övervägas vidare inom regeringskansliet. Från jordbruksdepartementet har sedermera upplysts att en översyn borde göras med syfte att se över bl.a. de juridiska förutsättningarna och hur en avveckling av ströängarna lämpligast bör ske.

Bostadsutskottet delar uppfattningen att ströängsproblematiken bör lösas. Det är enligt utskottets mening angeläget att så sker med hänsyn till bl.a. de oklarheter som finns om ströängarnas läge och avgränsning. Det är även angeläget att frågan löses bl.a. mot bakgrund av de nackdelar som ströängarna medför inte bara för rennäringsen utan också för ett rationellt skogsbruk. Inte minst viktigt är det att klarhet skapas om vilka rättigheter som finns för dem som bor i området. En översyn av ströängarnas slutgiltiga reglering bör således enligt utskottets mening komma till stånd. Det bör dock överlåtas åt regeringen att bedöma i vilken form översynen skall göras. Även vad nu anförts om *översyn av ströängarna* bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Hemställan

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motionerna 1988/89:Bo408 och 1988/89:Bo514 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför om

1. information om avvitrningen
2. översyn av ströängarna.

Stockholm den 5 april 1990

På bostadsutskottets vägnar

Agne Hansson

Närvarande: Agne Hansson (c), Oskar Lindkvist (s), Magnus Persson (s), Knut Billing (m), Erling Bager (fp), Hans Göran Franck (s), Bertil Danielsson (m), Nils Nordh (s), Rune Evensson (s), Gunnar Nilsson (s), Jan Sandberg (m), Siw Persson (fp), Birger Andersson (c), Jan Strömdahl (vpk), Britta Sundin (s), Berndt Ekholm (s) och Eva Goës (mp).

Remissinstanserna

Justitiekanslern:

— — — Eftersom avvittringsbesluten vunnit laga kraft kan de gränsbestämningsåtgärder som vidtogs inte med rättsverkan ändras genom någon översyn av avvittringen. Ändringar av gränsdragningar och områdesbestämningar kan endast åstadkommas genom förrättning om fastighetsbestämning eller genom tvist om bättre rätt till fastighet (jfr NJA 1944 s. 279).

Enligt vad jag helt formlost inhämtat från överlantmätarna i Västerbotten och Norrbotten förhåller det sig inte alls så att de grundläggande handlingarna till avvittringen saknas. Handlingar i anslutning till avvittringarna återfinns i överlantmätarmyndigheternas förrättningsarkiv.

När avvittringarna i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker företogs var det inte de första avvittringsåtgärderna som företogs i landet. Lantmäteriet hade vid denna tidpunkt erfarenhet av avvittringsförrättningar. Vilken grunden skulle vara för att beslut och åtgärder inte var i överensstämmelse med lagen har inte angetts av motionärerna.

I justitiekanslerns verksamhet kan inte något sägas ha framkommit som visar att angivna områdesgränser skulle ha satts ut oriktigt eller att själva gränsdragningen skulle vara ifrågasatt.

Enligt min bedömning kan en översyn av avvittringen — vilket för övrigt skulle vara ett gigantiskt arbete — inte få någon betydelse med rättsverkan. Även om en översyn kommer till stånd kan slutligt avgörande i dessa frågor, om oenighet fortfarande föreligger eller klarhet inte nås, inte ske på annat sätt än genom beslut som har rättsverkan.

Att tvister om jakträtt och markanvändning inom lappmarkerna förekommer, och kanske främst ovan odlingsgränsen, är känt. Det torde i många fall knappast förhålla sig så att dessa tvister har sin grund i de beslut som fattats som en följd av avvittringsstadgan och därtill anknyttande författningar.

I några fall synes tvisterna snarare ha sin grund i de motstridiga intressen som finns mellan samer och andra befolkningsgruppers önskemål att få utnyttja marker både i förvärvssyfte och för fritidsändamål. Nya motsättningar synes ha uppstått eller förstärkts som en följd av den nya jaktlagens (1987:259) regler om helt licensierad älgjakt. För renskötseområdena — dvs i stor utsträckning lappmarkerna — har detta lett till vissa meningsmotsättningar om utnyttjandet även av de privata markerna (jfr prop. 1986/87:58 s. 45-48). Den samerna tillkommande renskötelsen — dvs. rätten att begagna mark och vatten för renbete, jakt, fiske och visst skogsfång — innebär emellertid en rätt att på vissa tider begagna även privat mark i lappmarkerna. Genom

högsta domstolens dom i skattefällsmålet har klagörande uttalanden om innebörden av renskötselrätten gjorts. Även samerättsutredningens betänkande Samerätt och sameting (SOU 1989:41) klagör den särskilda rätt till annans fastighet som renskötselrätten utgör. — — —

1989/90:BoU12
Bilaga

Hovrätten för Övre Norrland:

2. Rättssäkerhetsfrågor

Det kan konstateras att avvitringer genomfördes i enlighet med gällande lagar och författningar. De utfördes som lantmateriförrättningar som handlades sockenvis. Därefter fastställdes förrättningarna av länsstyrelsen. I ett antal fall skedde överprövning av regeringsrätten med anledning av besvär. I frågor rörande gränsbestämning och äganderättstvister hänsköts prövningen till domstol och i vissa fall överprövning via hovrätt och högsta domstol. Enligt hovrättens uppfattning handlades dessa olika slag av förrättningar helt i enlighet med gällande processordning och med en fullt betryggande grad av rättssäkerhet.

Under de senaste decennierna har ett antal processer drivits där man ifrågasatt kronans äganderätt till områden som enligt avvitringen utlagts till kronomark. Detta har skett i form av gränstvister, processer om olovlig jakt eller fiske eller vid vattenkraftsutbyggnad. Vid dessa processer har inte framkommit något som skulle ifrågasätta avvitringens giltighet. Inte heller har det därvid saknats gällande avvitringshandlingar hos länsstyrelsen.

Vad gäller ströängarna har olika rättslägen förelegat beroende på om det varit oreglerade ströängar (Norrbotten) eller ströängar som blivit kvar vid tilläggsavvittringen (ströängsindragningen). — Där tilläggsavvittring skett är rätten till ströängar och rätt till vatten, jakt och fiske klarlagd genom rättspraxis (jfr NJA 1944 s. 133). — Vad gäller oreglerade ströängar har rättsläget varit mycket oklart och vållat ett flertal rättstvister. Genom ett HD-avgörande 1986 (1986:30 s. 165) konstateras att ängarna innehåller med en rätt jämförlig med äganderätt. Hovrätten för Övre Norrland har sedan i utslag 1987 (1987:Uö 2116) konstaterat att det är en delad äganderätt där dels ströängsinnehavaren och dels staten (normalt) har äganderätt. Utslaget har överklagats och HD har lämnat prövningstillstånd.

Genom dessa rättsavgöranden har ströängsinnehavarna av de oreglerade ströängarna i Norrbotten fått en helt förändrad rätt, i stora delar jämförbar med den som de reglerade ströängarna har, vilket också fått stor uppmärksamhet i massmedia. Därigenom har det uppstått missförstånd i de delar av lappmarkerna där tilläggsavvittring skett och då framför allt i Västerbotten. En del fastighetsägare har trott att samma förhållande råder som för de reglerade ströängarna. Således att alla gamla ströängar finns kvar med rättigheter knutna till dem med bortseende från tilläggsavvittringen där de flesta ströängarna drogs in.

Inte heller när det gäller ströängar finner hovrätten att det föreligger någon oklarhet rörande tillämpningen av lagar och förordningar eller redovisning hos länsstyrelsen.

1989/90:BoU12
Bilaga

3. Varför har det uppstått tvivel om avvittringens riktighet?

Ett av de viktigaste skälen är att det skett flera generationsväxlingar och andra ägarbyten sedan avvittringen genomfördes. Därigenom har gamla processer, oavsett utgången, kommit att ge grogrund för tvivel och tagits upp till debatt vid byastämmor och genom inlägg i tidningarna. Inte minst kan förhållanden av det slag som det förut redovisats rörande ströängar ge anledning till missförstånd.

En annan viktig omständighet är i detta sammanhang att myndigheterna inte på ett tillfredsställande sätt fått ut information om avvittringarna vid de tillfällen då dessa ifrågasatts.

4. Slutsatser

Hovrätten anser sammanfattningsvis att det inte finns anledning att ifrågasätta avvittringarnas giltighet. De har skett i enlighet med lagar och förordningar och de har handlagts på ett fullt tillfredsställande sätt.

Att det trots detta har kunnat uppstå frågor om rätta sträckningen av en gräns och andra äganderätsfrågor är naturligt efter den långa tid som gått sedan avvittringarna. Dessa frågor får liksom när det gäller andra lantmåteriförrättningar lösas genom fastighetsbestämningar eller andra åtgärder enligt fastighetsbildningslagen eller genom äganderätts tvister.

Hovrätten konstaterar vidare att det finns ett stort behov av information hos Ortsbefolkningen om hur avvittringen gått till och hur den är dokumenterad och om dess rättsverkningar. Initiativ till en sådan information kan lämpligen tas i anslutning till riksdagens behandling av de nu aktuella motionerna. — — —

Lantbruksstyrelsen:

— — — Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna berörs av motionerna främst i fråga om handläggning av ärenden rörande upplåtelser av mark, jakt och fiske med stöd av 32 § rennäringslagen (1971:437).

I sin verksamhet har lantbruksstyrelsen erfarit att det missnöje som finns hos vissa privata markägare inom ifrågavarande trakter till stor del har samband med missförstånd om den rättsliga innebörden av avvittringarna, missförstånd och oklarhet om samernas särskilda rättigheter samt oklarhet om ströängarnas gränser och vilka rättigheter som tillkommer innehavare av olika slag av ströängar. Missnöjet kan i någon mån också ha samband med att den tidigare jordbrukande befolkningen fått uppleva hur förutsättningarna att försörja sig på den avvittrade marken genom jordbruk drastiskt försämrats, medan möjligheterna att försörja sig på de ursprungliga samiska näringarna (bl.a. renskötsen ofta i kombination med jakt och fiske) består.

Frånsett ströängarna har lantbruksstyrelsen inga närmare erfarenheter om att gränserna för de privata markerna skulle vara så oklara eller felaktiga att detta i sig skulle motivera att generella åtgärder vidtas.

Jägare och fiskare som söker upplåtelse enligt 32 § rennäringslagen hävdar inte sällan att de har rätt att jaga eller fiska inom sökt område. Denna paradoxala argumentation förenas ibland med missnöje över att myndigheten saknar uppgifter som styrker deras uppfattningar. Sådana argument från sökandena talar självfallet inte för bifall av ansökningarna.

Före avvitrtingarna jagade och fiskade nybyggarna liksom samerna inom områden som inte begränsades av formella fastighetsgränser. Föreskrifter och avvitrtring saknade uttryckliga regler om markägarens rätt till jakt och fiske. Det förhållandet att samernas rättigheter inte berördes av avvitrtringen och därför lämnades oinskränkta också på de nybildade privata områdena och att ingen hänsyn togs till markens värde från jaktsynpunkt torde ha medverkat till att vissa nybyggare trodde att de liksom samerna hade lika jakträttigheter som före avvitrtringen (NJA 1942 s. 336).

Påståendena om bättre rättigheter än som framgår av hos myndigheterna tillgängliga uppgifter gäller i stort sett att nybyggarna på grund av urminnes hävd skulle ha rätt att jaga och fiska på kronans mark utanför gränserna för de privata fastigheter som uppkom genom avvitrtringen. Sådana påståenden har förekommit under lång tid. Många fall har prövats av domstol.

Frågor om avvitrtrings verkan på jakträtt prövades i rättsfallen NJA 1903 s. 564 och 1942 s. 336. Avvitrtring och fiskerätt behandlades bl.a. i fallen NJA 1942:339, 667 och 1956 s. 161. Genom avvitrtringen ville man få till stånd en reglering av jordäganderättsförhållandena i lappmarkerna. Avvitrtringen skulle inte ha haft någon större mening om man med åberopande av urminnes hävd fått stöd för ortsbornas ursprungliga och självtagna förfoganden över statens marker.

Ortsborna har inte heller givits någon rätt till jakt eller fiske på dessa marker på grund av urminnes hävd. Ändå har det sedan länge varit känt att de oberoende av avvitrtringen fortsatt att förfoga över statens egendom (SOU 1952:13 s. 30). Berörda myndigheter skall självfallet inte acceptera en olaglig markanvändning. Det missnöje som varit framträdande under senare år torde bl.a. ha som grund den uppmärksamhet som uppkommit till följd av ökad konkurrens och myndighetskontroll i fråga om markanvändningen i aktuella trakter. Missnöjet riktar sig bl.a. mot lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna som inte fortlöpande kan avsätta tid för att diskutera detaljerna i varje enskild fastighets tillkomst och rättsliga situation.

Problem med de till gränserna ofta oklara ströängarna behandlas bl.a. i SOU 1957:30, hållpunkter i ströängsproblematiken (Ulf Thorse-lius, jordbruksdepartementet, 1978) och rättsfallen NJA 1964 s. 346 och 1986 s. 165. I skrivelse den 19 december 1985 till regeringen föreslog lantbruksstyrelsen att ströängarna skulle avvecklas. Detta har ännu ej skett.

Lantbruksstyrelsen vill i sammanhanget erinra om en promemoria från december 1968 (stencil Jo 1968). Där föreslogs att ägare eller brukare av vid avvitrting bildad jordbruksfastighet inom Norrbottens läns lappmarker som är bosatt i den kommun där fastigheten är belägen och som inte på egen eller av honom brukad fastighet har för sig och sin familj tillräckligt fiske skall efter ansökan hos myndighet som handhar förvaltningen av kronans vatten i orten avgiftsfritt erhålla erforderlig rätt till fiske på kronans vatten. Förslaget godtogs av chefen för jordbruksdepartementet enligt prop. 1971:51 s. 135 och beslutades av riksdagen. Det torde dock inte ha fått någon väsentlig praktisk betydelse.

Sammanfattningsvis anser sig lantbruksstyrelsen inte ha skäl att tillstyrka att en översyn görs av avvitrtingen i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker. — — —

Skogsstyrelsen:

— — — Skogsstyrelsen har inhämtat yttrande från skogsvårdsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län. — — —

Uppenbart är att flera markägare känner otillfredsställelse med att deras fastigheters gränser upplevs som osäkra. Mot bakgrund av vad som anförts från skogsvårdsstyrelsen i Västerbottens län kan det möjligen ifrågasättas huruvida omfattningen av problemet praktiskt sett är så stort. Sannolikt kan emellertid ett ökande intresse för problematiken på olika sätt komma att leda till att fler människor än i dag börjar ifrågasätta nuvarande gränser. Med hänsyn härtill och till att största möjliga klarhet med avseende på fastighetsgränserna givetvis är av godo tillstyrker skogsstyrelsen att någon form av översyn beträffande avvitrtingen görs. Det bör dock vid planeringen av översynens utformning och omfattning betänkas att det sannolikt i många fall kommer att bli svårt att få fullständig klarhet. Det bör därför inte vid översynens presentation förespeglas att alla problem kommer att lösas. Skogsstyrelsen finner de förslag som lämnats från skogsvårdsstyrelserna vara goda utgångspunkter för hur en översyn skulle kunna utformas. — — —

Domänverket:

— — — Vid avvitrtingsförrättningarna var nybyggarna sakägare och hade möjlighet att framföra sina synpunkter. De kunde föra sin sak till KB och i sista hand få den prövad av Kungl. Maj:t. Avvitrtingsförrättningarna är i regel ordentligt dokumenterade. Domänverket känner inte till att grundläggande handlingar helt saknas.

Mot bakgrund härav vill domänverket påstå att det saknar egentlig mening att ifrågasätta nuvarande områdesgränserns riktighet — i all synnerhet om man beaktar avvitrtingens karaktär. Staten ägde marken och statsmakterna kunde i kraft härav medge att nybygge fick anläggas och sedermera — genom politiskt beslut — föreskriva hur mycket skogsmark som nybygget skulle tilldelas. Verkställigheten skedde genom avvitrtingsförrättning på sätt ovan beskrivits. Om gräns vid avvitt-

ringen blivit utstakad och utmärkt på sätt som avviker från kartan gäller i princip utmärkningen på marken enligt 1 kap. 3 § jordabalken.

Det förekommer att nuvarande ägare av fastighet som tillkommit vid avvittring inte har klart för sig avvittringens verkan att utsläcka tidigare rättigheter till jakt, fiske m.m. på de marker som utlades som kronoparker och kronoöverloppsmarker. Dessa rättigheter — på den tiden nästintill av allemansrättslig karaktär — utövades inom vidsträckta områden. Genom avvittringen begränsades utövningsområdet för sådana rättigheter till det tilldelade området men blev i gengäld exklusiva.

Härvidlag föreligger entydig rättspraxis. Förfrågningar från fastighetsägare i lappmarkerna besvarar domänverket i enlighet härmed. Dessa svar accepteras inte alltid. Överträdelser beivras och leder stundom till rättsprocess, vilket är den naturliga vägen att avgöra denna typ av tvister. En översyn av avvittringens slutförande, som motionärerna föreslår, skulle innebära ett mycket komplicerat och omfattande arbete — med orimliga insatser i förhållande till de fåtaliga och små problem som föreligger. Motionen berör inte primärt frågan om ströängar — härvidlag finns fog för uppfattningen att rättsläget delvis är oklart och att åtgärder av avvittringskaraktär skulle kunna övervägas. — — —

Kammarkollegiet:

— — — Kammarkollegiet avstyrker motionerna — — — Tillvägagångssättet för att genomföra avvittringsförrättningarna måste med dagens synsätt i och för sig betecknas som omständligt. Väsentligt är att den enskilde hade goda möjligheter att bevaka sin rätt. Exempelvis skulle alla äganderättstvister, som uppstod vid avvittringen och inte kunde lösas i godo, avgöras av ägodelningsrätten. Såväl vid områdestilldelning, skattläggning m.m. som i samband med den slutliga utstakningen av det avvittrade området hade den missnöjde möjlighet att klaga till länsstyrelse och Kungl. Maj:t.

Det är mer än 100 år sedan avvittringen började inom de aktuella områdena, och i dag finns helt naturligt inte sådana kunskaper om dåtidens lokala förhållanden att en översyn av avvittringen framstår som meningsfull. Det är vidare fråga om en resursinsats av sådan omfattning att motionärernas förslag inte kan anses realistiskt — en mycket stor del av vårt land berörs. För kollegiet framstår det som naturligt att eventuella tvister löses i den takt de uppkommer.

Antalet förfrågningar och utredningar om avvittringen hos kollegiets arkiv är begränsade till enstaka ärenden och bekräftar således inte de påstådda problemen. Det är emellertid för kollegiet väl känt att det genom seklerna — och så även i dag — tvistats om renbetesrättens utsträckning inom områdena nedanför odlingsgränsen.

I sammanhanget må nämnas att kammarkollegiet tidigare hade den rättsliga vården av de s.k. avvittringsundantagen, dvs. områden som vid avvittringen undantogs för sådana allmänna ändamål som vägar, tim-

merupplagsplatser, skolor m.m. På kollegiets initiativ har förvaltningen av dessa områden förts över till domänverket med tillämpning fr.o.m. 1989-07-01. — — —

1989/90:BoU12
Bilaga

Länsstyrelsen i Västerbottens län:

— — —

Avvittringens laglighet

Länsstyrelsen konstaterar att avvittringarna genomförts i enlighet med gällande lagar och författningar.

Berörda socknar var indelade i avvittringslag för vilka lantmätarna tillsammans med avvittringsstyresmannen upprättade avvittringsförslag som insändes till länsstyrelsen. Länsstyrelsens avvittringsutslag kunde efter besvär från Kronans ombud eller enskilda överprövas av regeringsrätten vilket bl.a. framgår av tidigare redovisning. Länsstyrelsen kunde även på egen hand återförvisa eller undanröja hela eller delar av avvittringsförslaget.

Besvären över tilldelningen av vattenområden, dvs. tillämpningen av 7 § avvittringsstadgan och de efterföljande besluten anser länsstyrelsen vara ett bra exempel på avvittringens lagenlighet. I detta fall förmådde inte staten — elkraftexploatören, i strid mot staten — domstolen, vända innebörden i 7 § till något annat än vad som avsetts.

Under åtskilliga år har i länet ett antal processer drivits för att få Kronans äganderätt prövad. De har avsett såväl land- som vattenområden i kombination med frågor om jakt- och fiskerätt. Inget har framkommit i samband med dessa som påverkar avvittringens giltighet.

För fyra av dessa har HD nyligen (jan. 1990) vägrat resning/prövningstillstånd. Nya fakta om avvittringen åberopades. HD:s målnummer: Ö584-586/86 samt Ö842/88.

Frågan om enskilda fastighetsägare kan hävda jakt- och fiskerätt inom Kronans markområden har aktualiserats under de senaste åren. Enskilda i området boende menar att man i avvittringen kan finna stöd för att så skulle vara fallet.

I denna fråga anser länsstyrelsen att avvittringen medförde att varje enskild fastighetsägars jakträtt på Kronans mark upphörde och att jakträtten därmed begränsades till den egna fastigheten. Jakträtt som grundar sig på nybyggesförfattningarna kan inte gälla efter det att avvittringen avslutats. Samma förhållande gäller fisket.

Länsstyrelsen anser sig ha stöd för denna uppfattning i två HD-domar (NJA 1942:85-86). Att denna förändring i jakt- och fiskerätten var känd redan vid avvittringens slutförande framgår bl.a. av besvären som anfördes av enskilda över avvittringsutslagen.

Om samernas rätt att jaga och fiska finns särskilda bestämmelser.

På uppdrag av Tärnabygdens LRF-avdelning har LRF:s jurist L-G Lövgren 1978 utrett avvittringens laglighet, men inte kommit till andra slutsatser än att den är lagligen beskaffad.

I åtskilliga domstolsprocesser, skrivelser till länsstyrelsen och andra myndigheter har påståtts att kartor och handlingar som upprättats och visar avvitrtingens rätta resultat skulle saknas.

Någon saklig grund för dessa påståenden har inte redovisats för länsstyrelsens tjänstemän. Förhållandet påstås gälla kartor och handlingar berörande den *övre avvitrtingen*.

De kartor som förvaras i länsstyrelsens arkiv är de s.k. konceptkartorna. Dessa kartor utgör originalkartorna till avvitrtingen och överensstämmer med lantmäteriverkets arkiverade renovationer.

För övrigt gäller för arkivet som helhet att handlingar upprättade före Umeå stads brand 1888 endast undantagsvis finns bevarade. Arkivet är i förekommande fall kompletterat med kopior från lantmäteriverkets arkiv i Gävle.

Vad som kan uppfattas som oklarheter i avvitrtingen

Redovisade oklarheter i jakt- och fiskefrågan på kronomark kan bero på att staten inte förmått/önskat beivra jakt och fiske från ortsbornas sida.

HD:s avgörande 1986 angående äganderätten till oreglerade ströängar i Norrbotten har skapat osäkerhet hos många i Västerbotten. Dels undrar man om de ströängar som bibehölls till fastigheten efter "ströängsindragningen" fortfarande innehas med äganderätt, dels vill man gärna se att de ströängar som indrogs till Kronan vid samma förrättning med någon sorts retroaktiv verkan klassas som oreglerade.

1926 års lag om vissa vattenområden i Västerbottens län innebar ju att övervägande antalet gränser i vattenområdena som de redovisats på avvitrtingskartorna inte längre var gällande. Gränsernas läge skulle i stället enligt lagens lydelse bestämmas med stöd av principerna i dåvarande jordabalken 12 kap 4 §.

Dessa gränser har tills rätt nyligen inte funnits redovisade i något allmänt kartverk. I samband med utgivande av ekonomiska kartan för Västerbottens fjälldalar har den emellertid inlagts med ett schematiskt maner.

Olika tolkningar av 1926 års lag utanför Kronans utmål föranledde år 1962 en interpellation i riksdagens andra kammare (prot. 1962 nr 15 och 23).

Hos den personal som lämnar service och utredningar ur länsstyrelsens/lantmäterienhetens arkiv har man den uppfattningen att man i flertalet fall kan lämna klargörande besked som också uppfattas som riktigt av den som frågat.

Länsstyrelsen anser mot bakgrund av vad som redovisats att avvitringsarna har genomförts i enlighet med då gällande lagar och förordningar. Besluten har vunnit laga kraft.

Kartor och handlingar i länsstyrelsens arkiv redovisar avvitringsarnas rätta resultat. Några grundläggande handlingar som visar annat är inte kända.

Frågor om gränsernas rätta läge får avgöras genom fastighetsbestämning enligt fastighetsbildningslagen.

Länsstyrelsen bekräftar motionärernas uppfattning att frågan om avvitringsarna av enskilda uppfattas som väsentliga och att ytterligare klarlägganden är önskvärda. Till en del beror detta på att frågorna är svåra och komplicerade.

Med hänsyn härtill anser länsstyrelsen i likhet med hovrätten för Övre Norrland att det kan vara motiverat med särskilda åtgärder för att informera ortsbefolkningen, markägare och andra berörda om avvitringsbeslutens bakgrund, syften och rättsverkningar. — — —

Länsstyrelsen i Norrbottens län:

— — —

Avvittringens laglighet

Avvittringarna i Norrbottens läns lappmarker skedde som lantmäteriförrättningar enligt 1873 års avvitringsstadga. De berörda socknarna var indelade i mättingsdistrikt i vilka förrättningarna handlades av avvitringslantmätare, som upprättade förslag till avvitrtingens genomförande. I varje socken fanns en styresman för avvitrtingen, som granskade lantmätarnas förslag och insände dem till länsstyrelsen för fastställelse. Över länsstyrelsens fastställelseutslag kunde besvär anföras till Kungl. Maj:t. Som framgår av ovanstående redovisning av avvitringsförrättningarna i de olika socknarna har förrättningarna i alla berörda socknar utom Arvidsjaur varit föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Detta var naturligt då de frågor som avgjordes var både kontroversiella och ingripande. Det är naturligt att det missnöje som rådde vid tiden för avvitrtingen lever kvar ännu i dag. Vår bedömning är dock entydig att avvitrtingarna genomfördes enligt gällande lag och att detta därtill prövades noga redan vid tiden för avvitrtingen av såväl länsstyrelsen som Kungl. Maj:t.

Handlingar och kartor

Kartor och handlingar avseende avvitringslantmätarnas förslag till avvitrting förvaras i länsstyrelsens lantmäterienhets arkiv. Länsstyrelsens utslag är däremot arkiverade i landsarkivet i Härnösand.

Undantagsvis har kartorna blivit utsatta för sådan förslitning att de ersatts med fotokopior. Även dessa original finns dock kvar men förvaras separat för att inte utsättas för onödigt slitage. Det förtjänar

också påpekas att efteravvittringen redovisades på bestyrkta avritningar av avvittringens originalkartor. Originalkartor från efteravvittringen kan därför lätt tas för avritningar.

I arkivet saknas en karta över Loholm i Arjeplogs socken. Det är inte känt för oss att flera kartor eller handlingar skulle saknas i länsstyrelsens arkiv. Renovationer av avvittringskartor finns dessutom i lantmäteriverkets arkiv i Gävle. Även där saknas dock kartan över Loholm.

Jakträtt och markanvändning

Twister om jakträtt i området ovan odlingsgränsen är vanliga. Framför allt gäller detta i anslutning till s.k. ströängar, vilket är förståeligt med hänsyn till att ströängarnas avgränsning oftast är mycket oklar. Det har också länge varit oklart vilka rättigheter som följer med en s.k. oreglerad ströäng, dvs en ströäng som ej prövats i en förrättning för ströängsindragning. Ströängsrättens innehåll har numera belysts i Högsta Domstolens dom den 25 mars 1986 (NJA 1986:165) i ett brottmål angående ifrågasatt olovligt utnyttjande av oreglerade ströängar till hemmanet Ladnivaara 1:1 i Gällivare kommun. Av domskälen framgår att ströängsrätten närmast är en med äganderätt jämförlig rätt, som emellertid begränsas, förutom av skyldigheten att när det påfordras frånträda ängen mot vederlag i ersättningsmark, också av vad som kan anses följa av villkoret om frånträdande.

Ett klarläggande av ströängarnas omfattning kan numera ske som fastighetsbestämning enligt fastighetsbildningslagen (FBL), som trädde i kraft 1972.

Ströängarna försvårar ett rationellt skogsbruk eftersom de ligger insprängda i skogsfastigheter, som tillhör staten, bolag eller allmänningar. Det är därför en angelägen åtgärd att överföra ströängarna till angränsande fastighet. Detta har efter 1972 skett, dock i liten omfattning, med tillämpning av bestämmelserna om fastighetsreglering i FBL. Två ärenden avseende ett flertal ströängar, som överfördes till angränsande fastigheter, har varit föremål för prövning av hovrätten för Övre Norrland. Hovrätten har i båda fallen med hänvisning till Högsta Domstolens dom angående Ladnivaara 1:1 konstaterat att överföring av ströängarna i och för sig kan ske som fastighetsreglering. I båda ärendena har man sökt prövningstillstånd. Det ena fallet avseende ströängar i Adolfsström i Arjeplogs kommun har Högsta Domstolen avgjort genom att inte lämna prövningstillstånd, varför hovrättens avgörande står fast. Det andra fallet är ännu ej avgjort av Högsta Domstolen. Det avsåg överföring av ströängar i Jokkmokks kommun till Jokkmokks sockenallmänningens fastighet Allmänningsskogen 1:1. I detta ärende prövas också frågan om staten som markägare till ströängen har rätt att begära fastighetsreglering för överföring till allmänningens fastighet. Staten hävdar i målet äganderätt till ströängarna jämsides med den äganderätt, som ströängsinnehavaren har (delad äganderätt).

Enligt länsstyrelsens uppfattning är fastighetsbildningslagens regler tillräckliga för att genomföra de marköverföringar av ströängar som är nödvändiga.

Även i övrigt är tvister om jakträtten vanliga. Markägarna ovan odlingsgränsen hävdar ofta jakträtt inom de områden som vid avvitrningen lämnades för statens räkning. Detta kan väl förklaras därav att staten under lång tid efter avvitrningen på många platser underlåtit att beivra att ortsborna jagade och fiskade på statens mark. Efterhand har genomgående även i dessa fall börjat krävas formella upplåtelser inte minst som en följd av den under senare år starkare fokuseringen mot rennäringens rättigheter på statens marker.

Slutsatser

Med stöd av det anförda kan konstateras att avvitrningen enligt vår uppfattning har genomförts i enlighet med de lagar och förordningar som gällde för den och att avvitrningsbesluten vunnit laga kraft.

En viss översyn av avvitrningens slutresultat i Norrbottens lappmarker kan vara befogad. En sådan översyn kan ske inom ramen för fastighetsbildningslagens regler om fastighetsreglering och fastighetsbestämning. Ett väsentligt inslag i en sådan översyn borde vara att slutgiltigt reglera ströängarna. De oklarheter som kan finnas på olika platser kan i samband därmed klarläggas genom fastighetsbestämning. En sådan åtgärd kräver emellertid så pass omfattande utredningar att kostnaderna vida överstiger vad som är rimligt för de enskilda markägarna. Detta förhållande har hittills gjort att åtgärderna oftast inte kommit till stånd. Det är länsstyrelsens uppfattning att samhället bör ställa särskilda medel till förfogande för detta. — — —

Statens lantmäteriverk:

— — — Avvitrningarna i Norrbotten och Västerbotten får sammanfattningsvis anses väl genomförda. De problem som avvitrningslantmätarna brottades med är generellt sett ovanligt väl dokumenterade i handlingarna. En hel del för den tiden moderna hjälpmedel användes vid avvitrningsförrättningarna, t.ex de första optiska tuberna. Skogskartorna ritades dock i skalan 1:20 000 vilket givetvis inte kunde ge samma detaljnoggrannhet som den för skogsmark annars vanliga kartskalan 1:8 000.

Avvitrningarna inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker har i flera olika sammanhang under 1960-, 1970- och 1980-talen varit föremål för utredningar vid domstolar och myndigheter. I allmänhet har utredningarna föranletts av framställningar från enskilda personer från trakten. — — —

Den gemensamma bakgrunden till de olika framställningarna synes vara missnöje hos personer tillhörande den jordägande befolkningen med resultatet av avvitrningarna, särskilt den avgränsning som gjordes mellan statens och de enskildas rättigheter efter vattendragen i en tid då vattenkraften blev alltmer intressant. På senare tid har även frågorna om rätten till jakt aktualiserats.

Gällande fastighetsindelning kan ibland ge upphov till tvister och diskussioner. Detta är emellertid inget för avvitringsstrakterna speciellt utan kan inträffa var som helst i landet. Oklarheter och tvister kan lösas med tillämpning av tillgängliga rättsmedel, i första hand fastighetsbestämning. Behov av förbättringar i fastighetsindelningen i områden där brister finns från lämplighetssynpunkt kan också tillgodoses med tillgängliga ordinära metoder, bl.a. fastighetsreglering. Av de motiv som anförs i motionerna för "en översyn av avvitringsens slutförande" i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker framgår inte och kan inte heller dras några direkta slutsatser om vari de åsyftade bristerna skulle bestå. Det går därför inte att utläsa motionärernas bevekelsegrunder i frågan om behovet av utredning eller lagstiftning för att rätta till eventuella missförhållanden.

I uttrycket "avvitringsens slutförande" i motionärernas hemställan kan möjligen ligga underförstått den meningen att avvitringsförrätningarna inte blivit fullbordade. En sådan åsikt framfördes på 1950-talet, se härom i lantmäteristyrelsens yttrande den 12 januari 1968 s. 15 och vad styrelsen anförde i sammanhanget.

Uppgiften i motion 408 att sakägare inte fått acceptabla svar på sina frågeställningar hos berörda myndigheter torde bl.a. ha den bakgrunden att det hos vissa markägare tycks ha funnits en föreställning om existensen av vissa kartor eller annat offentligt arkivmaterial som faktiskt inte har existerat (se t.ex. LMVs yttrande den 5 juni 1980 s. 3). I övrigt bör noteras att såväl LMV som överlantmätarmyndigheten i Västerbottens län vid flera tillfällen har gjort relativt omfattande arbetsinsatser för att på bästa sätt besvara inkomna frågor.

Enligt LMVs mening bör motionerna inte föranleda någon ytterligare åtgärd. — — —

Statens vattenfallsverk:

— — — Det är viktigt att konstatera att avvitringen genomfördes för mer än en mansålder sedan med det allmänna regelverk som då gällde. Vattenfall förutsätter att avvitringen genomfördes på ett riktigt sätt. Att nu så här långt efteråt genomföra en översyn utifrån dagens synsätt men med en mer än 100 år gammal stadga som bas är givetvis inte lätt.

Vattenfall motsätter sig dock inte en sådan översyn om den bedöms som önskvärd ur allmän synvinkel. — — —

Svenska Samernas Riksförbund (SSR):

— — — De olika lappmarksavvitringarna samt avvitringen i Jämtland och Härjedalen måste sättas i sammanhang med behandlingen av renskötselrätten som en fastighetsrätt även om avvitringen som sådan inte varit avsedd att verka inskränkande på renskötselrätten. Ett bifall till motionerna medför följaktligen en rättshistorisk utredning av betydande omfattning.

Oberoende av ställningstagande till nu föreliggande motioner vill riksförbundet peka på att förhållandena i Härjedalen, där olika markägare aviserat processer om sedvanerätten, kan föranleda särskilda åtgärder i lagstiftningsssammanhang.

Riksförbundet vill avslutningsvis med hänvisning till yttrande avgivet av hovrätten för Övre Norrland instämma i det som anges om behovet av information, då inte begränsat till frågor om avvitrningen utan även till den rättsliga innebörden av renskötselrätten både som en näringsrätt och en fastighetsrätt. Det kan inte uteslutas att det är okunnighet om renskötselrättens innebörd, som till viss del ligger bakom de synpunkter som återges i föreliggande motioner beträffande avvitrningen. — — —

Landsförbundet Svenska Samer (LSS):

— — — Förhållandet synes emellertid vara det att statliga myndigheter drivit sitt nit alltför långt när det gällt att främja vad man uppfattat vara statens intresse. Sålunda framgår det av föreliggande dagböcker från avvitrningslantmätarnas verksamhet att dessa lantmätare ägnat lång tid åt att på karta lägga byars och hemmanens yttergränser. Dessa kartor har ej sedermera kunnat återfinnas och de har påstått vara förlorade.

Samma sak har uppgivits beträffande handlingarna till en länskungörelse i Västerbotten 1913 angående fastställda gränser och insyningar beträffande länets lappskatteland. Genom välvilligt tillmötesgående från vederbörande landshövding har emellertid omfångsrika handlingar, utgörande förarbeten till denna kungörelse, numera kunnat återfinnas. Det finns förhoppningar att saknat material från avvitrningen ovan odlingsgränsen, innefattande bestämda yttergränser för byar och hemman, genom liknande insatser kan återfinnas och därmed erforderlig klarhet och rättssäkerhet skapas. Mångåriga ansträngningar i detta syfte har emellertid varit förgäves och i detta fall är staten en stark intressent och part. Man kan ej utan vidare utgå ifrån att läns- och riksmyndigheter, som länge haft att värja sig mot allt mera bestämda påståenden om oegentligheter i det förgångna, utan vidare skall öppna sig för undersökningar. Det måste därför bli fråga om en medborgarkommission, vari som ledamöter måste ingå historiker/rätts-historiker/andra experter. Först genom en kommission vari dylik expertis har ledamotsställning kan dessa invecklade förhållanden bli belysta på ett sätt som tillfredsställer rättssäkerheten.

Särskilt angeläget synes vara att urbefolkningens förhållanden undersökes på allvar med hänsyn till tvångsförflyttningarna som föranlett stora rättsförluster — — — Även denna viktiga samerättsliga fråga bör undersökas i den storstädning av de fastighetsrättsliga förhållandena ovan odlingsgränsen som nu måste företagas och som under lång tid har varit av nöden. — — —

— — — Först vill vi understryka att vårt yttrande och synpunkter endast berör markområden ovan odlingsgränsen. — — — Avvittringen har förvisso skett enligt avvittringsstadgan från 1873 § 1. Hemmanen var redan anlagda och många av dessa hade genomgått hemmansklyvning. Någon fullständig redovisning till berörda jordägare, av avvittringens resultat, har aldrig kommit berörda parter tillhanda.

Redovisning av en sāmjodelning, åbodelning eller laga skifte, har skett av den brutna jorden, d v s jord för odling och skog för husbehov. Någon redovisning av stamhemmanets hela ägovälde har aldrig skett, trots att endast en del av jorden har delats.

I en kungörelse 1909-06-05, nr 53, framgår att endast en del av byns areal skiftades. I denna kungörelse anges att 1/2 arealen för Juckasjärvi område fick utskiftas och 1/3 av Karesuando område fick skiftas. Kungörelsen 1909-06-05, nr 54, tillämpades olika i Västerbotten och Norrbotten. För båda länen är dock konstaterat att redovisningen av avvittringen aldrig har skett.

Den redovisning som jordägarna har fått gäller redovisning av sāmjodelning, åbodelning eller laga skifte över inrösningsjorden. Denna redovisning har skett på kartor, som har upprättats med ledning av arbetskartor och mätningsskator och denna del av redovisningen är helt korrekt. Den upprättade avvittringskartan över hemmanens ägovälde har, enligt kungörelsen från 1921, överlämnats till länens lantmäterikontor för förvaring och slutlig redovisning. Kan avvittringsskator för Västerbotten och Norrbotten redovisas, är det en enkel åtgärd att korrigera de brister som finns för närvarande. — — —

Samtliga byar inom Västerbotten och Norrbotten, ovanför odlingsgränsen, har som sagts aldrig tagit del av upprättad avvittringskarta över byaområden. När kopia på avvittringskarta beställes hos lantmäterimyndighet erhålles en kopia av mätningsskarta, som på intet sätt beskriver den förrättning som har skett vid avvittringsarbeten från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet till 1920-talet.

Arbetet i vårt förbund har i snart två år inriktats på forskning efter dokument som beskriver hur arbetet med avvittringen har bedrivits. Till vår disposition har vi fått fram avvittringslantmätarnas dagböcker, upprättade hävdeförteckningar, områdestilldelningar, ägouträkningar, upprättande av konceptkartor och beskrivning av byar mm. Med de kunskaper vi här har fått, har vi kunnat gå ut i markerna och direkt kartlägga olika byar genom de rå och rör som finns och de upphuggna rågångar som omger marken.

Vid ett riksdagsbeslut, om en översyn och redovisning av sakförhållandena, har Riksförbundet Sveriges Glesbygdsförening möjlighet att ställa upp med den kunskapsbank vi har skaffat oss. Vissa handlingar, som har framkommit i den forskning vi har bedrivit, saknar tyvärr verklighetsbeskrivning. Handlingar är kopior av ej bestyrkta dokument. — — —

SKOGSÄGARNAS Norrbotten:

— — — Motionerna tar upp förhållanden som har skapat stor irritation bland många av våra medlemmar, då det gäller äganderätsfrågor som berör bl.a. jakt, fiske och ett aktivt bedrivande av skogsbruk å den egna fastigheten.

Det är därför synnerligen angeläget att en översyn och ett klarläggande kommer till stånd. Vid en sådan översyn borde det dessutom vara naturligt att företrädare för markägare får möjlighet att aktivt medverka i denna översyn.

SKOGSÄGARNAS Västerbotten—Örnsköldsvik:

— — — De sakförhållanden som motionerna belyser har för varje år fått en ökad aktualitet. Irritationen bland berörda markägare är stor och många har lagt ner stor möda för att på egen hand försöka bringa klarhet i förhållandena. Mot ovan angiven bakgrund är det synnerligen angeläget att den begärda översynen kommer till stånd och att företrädare för markägare i området får möjlighet att aktivt medverka i detta arbete. — — —

Lantbrukarnas riksförbund:

— — — LRF skulle med tillfredsställelse se att riksdagen hos regeringen begär en översyn av avvitringsens slutförande inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker. Förbundet har länge på olika sätt registrerat att lantbrukare inom dessa län med stigande irritation ondgjort sig över vissa områdesgränsers riktighet. Det hör till bilden att det är svårt att på egen hand tyda gamla förrättningshandlingar och beslut. Dessutom görs det gällande att vitala handlingar ibland saknas hos berörda myndigheter delvis på grund av att när avvitringskontoret exempelvis i Umeå lades ned 1924 så skedde ingen riktig slutredovisning av originalhandlingar till lantmäteriet.

Missnöjet över rådande osäkerhet om gränsers rätta sträckning har enligt vad LRF erfarit medverkat till att många människor funderar över möjligheter till att föra problemen inför domstol. Eftersom ett rättegångsförfarande är uppslitande och leder till stora kostnader vore det mera lämpligt att staten utsåg några kvalificerade jurister och tekniker som tillsammans med företrädare för intresserade markägare fick möjlighet att bilägga de tvistigheter som föreligger.

Lantbrukarnas Länsförbund i Västerbotten:

— — — Vi ser det som mycket angeläget att den översyn av avvitringsens slutförande som motionärerna hemställer om kommer till stånd.

— — —

Föreningen för Jämtlands läns Fjällbygd:

1989/90:BoU12

Bilaga

— — — Föreningen för Jämtlands läns Fjällbygd vill med kännedom om de oklarheter som råder inom de två nordligare länen härmed instämma i motionärernas hemställan om att en grundlig översyn av avvittringens slutförande å det snaraste kommer till stånd. — — —

Ambjörn Grahn, Vilhelmina:

— — — 1. Avvittringens ändamål var att bestämma byars och hemmans områden i skog och mark. Byars och hemmans gränser blev vid avvittringen bredhuggna och rörlagda. Kartor och handlingar över byars och hemmans rågångar och totala arealer upprättades. Ifrågavarande kartor och handlingar har icke ännu redovisats. Dessa kartor och handlingar inlämnades både för Västerbottens och Norrbottens län till länslantmäterikontoret i Umeå under september månad 1924. Varken lantmäterikontoret i Umeå eller i Luleå kan visa upp kartor och till kartor hörande originalhandlingar. — — —

2. Eftersom avvittringens originalkartor och originalhandlingar synes ha kommit bort i hanteringen måste nya kartor och handlingar upprättas för byar och hemman. Här rör det sig om kostnader, som ej bör belastas jordägarna. Staten bör alltså bistå med de kostnader, som uppkommer i samband med upprättande av nya kartor och handlingar. Jordägarna själva är villiga att bistå med utvisning av gränser m.m.

— — —

